

O'zbek va ingliz tillarida umumeroniy olinma so'zlar nazariy xususiyatlari

Gulnoza Alisherovna Xudayarova
Urganch davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada tilshunoslikda o'zbek va ingliz tillarida umumeroniy olinma so'zlarni ilmiy-nazariy jihatdan yoritib berishga harakat qilindi. Shuningdek, o'zbek tilshunosligining jamiyat uchun nechog'lik ahamiyatli ekanligi haqida fikr-mulohazalar yuritildi.

Kalit so'zlar: Tilshunoslik, umumeroniy olinmalar, leksikologiya, Prezident Qarori, chet tili, ilmiy tafakkur.

Theoretical characteristics of universal prepositional phrases in Uzbek and English languages

Gulnoza Alisherovna Khudayarova
Urganch State University

Abstract: In this article, in linguistics, an attempt was made to shed light on the universal loanwords in Uzbek and English languages from a scientific and theoretical point of view. Opinions were also held about how important Uzbek linguistics is for the society.

Keywords: Linguistics, universal acquisitions, lexicology, Presidential Decree, foreign language, scientific thinking.

O'zbekiston Respublikasining prezidentining 2021-yil 10-dekabrda PQ-1875 sonli "*Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risi*"dagi Qarori chet tili ta'limini rivojlantirish, o'sib kelayotgan yosh avlodni zamon talablariga mos yetuk mutaxassis etib tayyorlash kabi ezgumaqsadlarga yo'naltirilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur Qarorning ahamiyatli jihati shundaki, unda ta'lim tizimining barcha bosqichlarida chet tilini uzluksiz o'rganishni tashkil qilish, shuningdek, zamonaviy o'quv-uslubiy manbalar bilan ta'minlashni yanada takomillashtirish, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitishning ilg'or uslublarini joriy etish, o'sib kelayotgan yosh avlodning chet tillariga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshirish va o'z navbatida, chet tillarida erkin so'zlasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish, shu bilan bir qatorda, ularning jahon

sivilizatsiya yutuqlari hamda jahon axborot resurslaridan keng ko'lamda foydalanishlari, xalqaro hamkorlik va muloqotni rivojlantirishlari uchun sharoit va imkoniyatlar yaratish ko'zda tutildi.

Ma'lumki, ilmiy-texnika revolyutsiya jamiyatimizning ishlab chiqaruvchi kuchlari va ular o'rtasidagi munosabatlarga, ulardagi miqdor va sifat ko'rinishlariga ta'sir qilibgina qolmay, balki u hayotimizning hamma sohalarida o'zgartiruvchi faoliyat ko'rsatmoqda. Binobarin, bu faollikning asosiy omili, avvalo, til hisoblanadi. Chunki hayot va jamiyatdagi har qanday o'zgarishlar, dastlab, tilda va uning vositasida amalga oshadi. Har qanday milliy tilning lug'at tarkibi, uning jami so'z boyligi mazkur millatning butun tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan hodisadir. U doimo harakatda va o'sishda bo'ladi. Tilning rivojlanish samarasi esa, asosan ikki omilga, uning ichki va tashqi o'sish manbalaridan qanday foydalana bilishga bog'liq bo'ladi.

Xalqaro aloqalarning kengaya borishi, millatlar muvaffaqiyati va yutuqlarining samimiy umumlashuvi, ayniqsa, fan, madaniyat, sanoat, siyosat va xalq xo'jaligi sohalarida ilg'or tajriba almashuvlar, dunyoning turli burchaklaridan kelgan xabar va ma'lumotlarni har kim o'z ona tilida qayta ishlab chiqishi kabi obyektiv va zaruriy omillar tillar rivojiga, ular lug'at tarkibining tashqi manbalar hisobiga boyib borishiga barakali ta'sir qilmoqda. Shu ma'noda biz mazkur bitiruv malakaviy ishimizda o'zbek tiliga ingliz tilidan kirib kelgan umumroniy olinma so'zlar kundalik hayotimizga kirib kelishi, xalqimizning ulardan o'z nutqida foydalanishi, mazkur o'zlashmalarning qo'llanilishiga ijobiy yondashib ulardan yangi-yangi til birliklari yasatilgani va yasalayotganligini tahlil qilishga harakat qildik. Bunda ishimizda asosiy aspekt sifatida o'zbek va inglizcha olinma so'zlar bilan yasalgan iboralar turdi. Zero, o'zlashmalar bilan qabul qiluvchi tilda muayyan iboralarning yasalishi mazkur olinmalarning tilga allaqachon singishib ketganligidan dalolat beradi.

Darhaqiqat, bu olinmalar o'zbek xalqi hayotining barcha jabhalarida uchrovchi va zarur bo'lgan, ayniqsa ijtimoiy hayotimizda kechayotgan yangi o'zgarishlarni nomlash va umumuloqot uchun zarur bo'lgan til birliklari edi.

O'zbek va ingliz tillarida umumeroniy olinma so'zlar jarayoni doimo dolzarb bo'lib kelgan. Zero, nafaqat ilmiy jamoatchilik, balki xalqimiz ham milliy tilimizda kechayotgan har qanday jarayondan boxabar bo'lishi kerak. Tildagi olinmalarning hisobiga yangi-yangi narsa va hodisalarni nomlanishi, ular orqali anglashiladigan tushuncha va tasavvurlarning aniq bo'lishi, har bir til egasi va uning suhbat uchun ham dolzarb hisoblanadi.

Qariyb uch yuz yildirki, tillarning o'zaro ta'siri qonuniyatlarini aniqlash, chet so'zlarning boshqa tillar bilan o'zaro bog'liqligi va xususiyatlarini o'rganish, ularning olinmalari tillardagi ro'li va funksiyalarini belgilash kabi bir qator masalalar dunyo tilshunoslari tomonidan o'rganilib kelinmoqda. Binobarin, dunyodagi mavjud rivojlangan tillarning deyarli hammasida ozmi-ko'pmi olinma so'zlar tilshunoslarning

qolaversa, tilga e'tibori bo'lgan har bir kishining diqqatini o'ziga jalb qiladi. Ayniqsa, chet so'zlarning o'zlashayotgan tilning adabiy va so'zlashuv nutqiga o'tib, hayotiy va ilmiy-zaruriy narsa va hodisalarning nomlashi, qabul qiluvchi til qonuniyatlariga tezda bo'ysunishi, olinmalar til egalariga yotligi bilinmay xuddi ona tilinikiday bo'lib, moslashib ketaverishi kabi obyektiv faktlar olinma so'z masalasini tilshunoslikning eng dolzarb muammolaridan biriga aylantiradi.

Hozirgi kungi ijtimoiy hayot va ishlab chiqarishning o'sishi, sivilizatsiya va ilmiy-texnika revolutsiyasining dunyoning hamma burchaklariga shaxdam qadamlar tashlab kirib borishi, xalq va tillarning bir-biridan ajralib, aloqasiz yashashga bo'lgan imkoniyatlarini butunlay yo'qqa chiqardi. Undan tashqari, yer yuzida birorta ham xalq yo'qki, o'z taraqqiyoti davomida tashqi dunyo xalqlari muvaffaqiyatlariga e'tiborsiz qarasin va ulardan o'rganmagan bo'lsin. Tabiiyki, bular hammasi, avvalo, o'z aksini tilda va til orqali namoyon qiladi.

O'zbek tili bo'yicha F.Abdullayev quyidagi faktlarni keltiradi: "O'zbek adabiy tili leksikasi yuzasidan turli mualliflar tomonidan turli davrlar bo'yicha olib borilgan statistik hisob natijalari (1920-1970 yillar oralig'i) rus leksikasini tadrijiy sifatda o'sishi va, ayniqsa, arab tilidan olingan so'zlar miqdorining asta-sekin miqdoriy kamayishini ko'rsatadi.

Ko'pgina tilshunoslar so'z olinmasining asosiy sabablari sifatida quyidagilarni ko'rsatishadi:

- xalqlarning tarixiy aloqasi;
- yangi predmet, jarayon va tushunchani nomlash zaruriyati;
- nutqiy tejamkorlik imkoniyatiga intilish;
- ikki tildan foydalanishning alohida turi;
- chet tili so'zlarini yangilik sifatida qo'llash;
- biror millatning o'ziga xos udum yoki rasm-rusumlariga nisbatan ko'r- ko'rona ergashish;

Agar O'zbek va ingliz tillarida umumeroniy olinma so'zlarning aniq sabablariga to'xtalinadigan bo'linsa, birinchi navbatda, shuni aytmoq kerakki, bir til ikkinchi bir tilda birorta so'z uchun shu so'z qabul qiluvchi tilda bo'lmaganligi, u o'sha tilda zarur va hayotiy ehtiyoj bilan bog'liq bo'lgan narsani anglatib va ifodalab kelganligi asosiy omildir. Bu holatlar uchun odatda, o'zga tildan qabul qilinayotgan narsa, predmet, hodisa va tushunchalar bilan ularning nomlarining o'zlashuvi xarakterli hisoblanadi.

Insoniyat ong - tafakkuri o'sishi, fan yutuqlarining globallashuvi va amaliyotga tez tatbiq etilishi, olamshumul ixtiro va texnologiyalarning ommaga tez va oson yetib borishida tilga bo'lgan ehyioj yanada ortib, tilshunoslar oldiga yangi va o'z navbatida murakkab vazifalarni qo'yimoqda. Bunga til birliklarini paradigmalrga birlashtirish, tillararo sun'iy intellektni shakllantirish kabi masalalar kiradi. O'zbek va ingliz tilida umumeroniy olinma so'zlarni nazariy jihatdan o'rganish darajasi haqida fikr yuritilar

ekan, o'zbek tilshunosligining jahon tilshunosligiga qo'shgan hissasini taniqli tilshunoslarimizning qilgan ishlari orqali bilib olishimiz mumkin. Biroq yechimi kutayotgan muammolar ko'p, hali qilinmagan ishlar yetarli. Bizga falsafiy kategoriya sifatida ma'lumki, jamiyatda zarur bo'lgan talabning qondirilishi uning davomiyligini ko'rsatuvchi boshqa ehtiyojga yo'l ochiladi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.Karimov quyidagi so'zlarini eslasak: *"Jamiki ezgu xislatlar inson qalbiga, avvalo, ona allasi, ona tilining betakror jozibasi bilan singadi. Ona tili - bu millatning ruhidir. O'z ruhini yo'qotgan har qanday millat o'zligidan ayrilishi muqarrar"*. Ma'lumki, til millatning ma'naviyati bilan bevosita aloqadordir. Dunyo tillari orasida sof tilning o'zi yo'q ekan, ma'lum bir tilning tarovati o'z til so'zlari hisobiga yashashi bilangina belgilanmaydi. Harakatdagi tillarning birini ikkinchisiga ta'sir etib borishi til jarayoni uchun barqaror qonuniyatlardan biri hisoblanadi. Tilning ma'naviyat tushunchasi bilan uzviy bog'liqligi nuqtayi nazaridan umumeroniy olinma so'z va uning zamirida malum bir millat urf- odat va an'analariga befarq qarab bo'lmaydi.

Ishimizga xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, o'zbek xalqi o'z milliy tiliga kirib kelayotgan yangi olinma so'zlarni samimiy qabul qilish bilan bir qatorda ularga ijodiy ham yondashgan. O'zbek va ingliz tilidagi olinma so'zlar bilan o'z ona tili qonun-qoidalariga asoslangan holda yangi iboralar yasagan. Hatto ayrimlari ko'chma ma'no kashf etishgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berdiyev X, Xo'jayev T, Yo'ldoshev B. "Umumiy tilshunoslik. T. 1990.
2. Jomolxonov H. "Hozirgi o'zbek adabiy tili" Toshkent "Talqin". 2005
3. Jumaniyozov A. "O'zbek tilidagi german tillari o'zlashmalari". Toshkent 1982.
4. Nurmanov A. "O'zbek tilshunosligi tarixi" T., 2002.
5. Usmanov S. "Umumiy tilshunoslik" T., 1972.
6. Kharatova, S. (2022, November). The role of integrated education in teaching foreign languages. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 1, No. 31, pp. 4-6).
7. Kharatova, S. K., & Ismailov, T. X. O. G. L. (2022). Use of innovative technologies in the educational process. *Science and Education*, 3(3), 713-718.